ISSN 1648-9098
Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 2012. 4 (28). 20–35

GYVENIMO KOKYBĖ LIETUVOJE: SUBJEKTYVUS SITUACIJOS VERTINIMAS IR REALYBĖ

Vaida Servetkienė
M. Romerio universitetas, Ateities g. 20, Vilnius
El. paštas: vaida@mruni.eu

Anotacija

Pastaruoju metu pasigirsta ne vieno žymaus mokslininko (Jeffrey D. Sachso, J. Stiglitzo, A. Seno ir kt.) teiginiai, pabrėžiantys paprastą tiesą: nepaisant materialinės gerovės augimo, mokslo progreso, technologinės pažangos, vis daugiau žmonių išgyvena depresiją, nepasitenkinimą, pesimizmą. Kaip teigia profesorius Jeffrey D. Sachsas, „bejausmis siekis gauti kuo daugiau pajamų veda prie neregėtos nelygybės ir nerimo, o ne prie didesnės laimės ir pasitenkinimo“.

Straipsnyje apžvelgiama viena iš holistinio požiūrio koncepcijų –bendros nacionalinės laimės sąvoka, kiti pasaulyje taikomi gyvenimo kokybės, visuomenės laimės, pasitenkinimo gyvenimu vertinimo metodai.

Lietuvoje gyvenimo kokybę lemiantys veiksniai konkrečiai nėra ištirti, todėl straipsnyje gilinamasi, kokie yra pagrindiniai veiksniai, lemiantys Lietuvos gyventojų pasitenkinimą gyvenimu. Kas svarbiausia Lietuvos visuomenei ir į ką pirmiausia reikia atsižvelgti, kuriant gerovę valstybėje?

Atsakymams į šiuos klausimus rasti, autorė kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“ atliko reprezentatyvią Lietuvos gyventojų apklausą. Remiantis šios apklausos duomenimis, pateikiama Lietuvos visuomenės prioritetus atspindinti gyvenimo kokybės sisteminė samprata. Pagal tyrimų duomenis nustatytas įvairių sričių (sveikatos, materialinės gerovės, dvasinės savijautos, gyvenamosios aplinkos, šeimos gerovės, saugumo, išsilavinimo, kultūros, socialinio gyvenimo ir kt.) reikšmingumas bendrai Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybei ir detaliau (tiek pagal statistinius duomenis, tiek pagal subjektyvius vertinimus) analizuojami reikšmingiausių sričių (gyventojų sveikatos, materialinės gerovės ir emocinės būklės) rodikliai, Lietuva lyginama su kitomis Europos šalimis.

Daroma išvada, kad gyventojų gyvenimo kokybės rodiklių pokyčiai atspindi valstybės vykdomos ekonominės politikos efektyvumą. Todėl, norint rasti atsakymą į klausimą, kaip paskatinti šalies ekonominį ir socialinį vystymąsi ir sustiprinti visuomenės fizinę ir dvasinę būklę, pirmiausia turi būti analizuojamos priežastys, lemiančios neigiamas gyvenimo kokybės rodiklių reikšmių kaip valstybės vykdomos ekonominės politikos pasekmių tendencijas.

Pagrindiniai žodžiai: gyvenimo kokybė, pasitenkinimas gyvenimu, fizinė ir dvasinė visuomenės būklė, sveikata, materialinė gerovė, ekonominės politikos efektyvumas.

Įvadas

Nors bendrasis vidaus produktas (BVP) vis dar laikomas pagrindiniu ekonominės plėtros rodikliu, kuris leidžia lengvai palyginti šalies padarytą pažangą tiek laiko, tiek geografiniu aspektu, tačiau svarbu suprasti, kad BVP neatspindi ekologinio tvarumo ar socialinės įtraukties. Kaip teigia J. E. Stiglitz, A. Sen, J.-P. Fitoussi, naudojant BVP duomenis atliekant politikos analizę ir dalyvaujant debatuose, būtina atsižvelgti į BVP ribotumą (Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2008). 2007 m. Europos Komisija kartu su Europos Parlamentu, Romos klubu, Pasaulio gamtos fondu ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija surengė konferenciją „Ne tik BVP“ (angl. *Beyond GDP*). Šioje konferencijoje politikos formuotojai, ekonomikos, socialinių reikalų ir aplinkos specialistai ir pilietinės visuomenės atstovai tvirtai rėmė siekį BVP susieti su rodikliais, kurie suteiktų išsamesnės informacijos ir padėtų priimti pagrįstesnius politikos sprendimus (Europos Bendrijų Komisija, 2009).

Nors vienas vertinimo kriterijus ar rodiklis, kuriuo reikalinga informacija išreiškiama viena skaitine reikšme, yra labai patogi šalies pažangos matavimo priemonė, tačiau jis gali ir neatspindėti realios situacijos, neaprėpti tokių veiksnių, kaip aplinkos kokybė, socialine nelygybė, pajamų ar vartojimo diferenciacija, visuomenės sveikatos būklė.

2008 m. surengta Eurobarometro apklausa parodė, kad, dviejų trečdalių ES piliečių nuomone, siekiant įvertinti pažangą, būtina vienodai atsižvelgti į socialinius, aplinkos apsaugos ir ekonominius rodiklius. Tik mažiau nei vienas šeštadalis pirmumą teikia ekonominiams rodikliams (Specialusis Eurobarometras, 2008). 2007 m. surengtos tarptautinės apklausos rezultatai taip pat buvo panašūs: dešimtyje šalių penkiuose žemynuose surengtos panašios apklausos duomenimis, BVP susiejimą su kitais rodikliais remia dar daugiau – net trys ketvirtadaliai apklaustųjų. Tyrimais taip pat nustatyta, kad piliečiai gali jaustis atitolę nuo statistinės informacijos.

Įmanomas ir toks reiškinys (beje, labai būdingas pastarojo meto Lietuvai), kai objektyvus ekonometri-

nis parametras – BVP ir kiti panašūs rodikliai – daug metų šalyje sparčiai auga, tačiau dėl neapdairios socialinės politikos minėtas augimas nevirsta viešąja gerove, praktiškai neatsispindi atskirų socialinių grupių ir regionų gyvenime, nepagerina pavienių žmonių gyvenimo kokybės (Merkys, Brazienė, Kondrotaitė, 2008). Taigi, net ir augant BVP, gali vyrauti įsitikinimas, kad disponuojamųjų pajamų ir viešųjų paslaugų mažėja.

Užsienio mokslininkai Jeffrey D. Sachs, J. E. Stiglitz, A. Sen ir Lietuvos mokslininkai R. Lazutka, P. Gylys, O. G. Rakauskienė, G. Navaitis vis dažniau pripažįsta, kad BVP nėra vienintelis ir pagrindinis rodiklis, parodantis šalies gerovės lygį (Lazutka, 2005; Gylys, 2008; Rakauskienė, 2010; Navaitis, 2012). Norint įžvelgti tikrą gyventojų gyvenimo gerovę šalyje, reikia papildomų duomenų ir rodiklių. Taigi mokslininkų, ekonomikos analitikų ir daugelio tarptautinių organizacijų iniciatyvų dėmesio centre atsidūrė gyvenimo kokybės matavimo klausimas. Siekiant pašalinti šią spragą, pastaruoju metu vis daugėja bandymų apibrėžti gyvenimo kokybės sąvoką ir patobulinti gyvenimo kokybės vertinimus.

Įvairūs gyvenimo gerovės, visuomenės laimės, pasitenkinimo gyvenimu ir gyvenimo kokybės vertinimo metodai mokslinėje literatūroje aprašomi ir pasaulio praktikoje taikomi nuo 1970 m.: Butano Karalystėje matuojama bendroji nacionalinė laimė arba bendrasis vidaus laimingumas, Europoje apklausų būdu kas ketveri metai atliekami Europos gyvenimo kokybės tyrimai. N. Sarkozy iniciatyva iš mokslininkų J. Stiglitz, A. Sen, J. P. Fitoussi sudaryta komisija pasiūlė savą ekonominės ir socialinės pažangos matavimo metodiką. Psichologas R. Veenhoven sukūrė apibendrintą pasitenkinimo gyvenimu rodiklį – laimingo gyvenimo metus, pagal socialinės psichologijos analitiko Adrian G. White sukurtą metodiką skaičiuojamas pasitenkinimo gyvenimu indeksas. Kasmet įvairiuose pasaulio regionuose atliekami gyvenimo kokybės vertinimai pagal sintetinius indeksus (Ferrans ir Powers gyvenimo kokybės indeksas (1984 m.), Calverto-Hendersono gyvenimo kokybės vertinimo metodika (2000 m.), „The Economist“ ir „International Living“ (2010 m.) gyvenimo kokybės indeksai). Tačiau galima teigti, kad iki šiol pasaulyje atliekami tik gana fragmentiški gyvenimo kokybės tyrimai. Viena problemų, su kuria susiduriama atliekant gyvenimo kokybės tyrimus ta, kad gyvenimo kokybė nėra suvokiama vienareikšmiškai ir skirtingi mokslininkai pasirenka skirtingus jos vertinimo metodus.

Lietuvoje taip pat kol kas nėra atlikta pakankamai reprezentatyvių nacionalinio lygio gyvenimo kokybės tyrimų, galinčių išsamiai atspindėti pagrindines šalies ekonominio ir socialinio vystymosi problemas, taigi tyrimo objektu pasirinkta Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybė. *Tyrimo tikslas* – įvertinti Lietuvos gyventojų fizinę, materialinę, dvasinę būklę pagal gyventojų nustatytus pagrindinius gyvenimo kokybės parametrus ir parinkti bei išanalizuoti daugiau statistinių rodiklių, kurie suteiktų išsamesnės informacijos tam tikrose gyvenimo kokybės srityse.

Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybei įvertinti pasirenkami du *tyrimo metodai*: Lietuvos gyventojų apklausa ir tam tikrų objektyvių kriterijų (statistinių duomenų, apibūdinančių materialinį apsirūpinimą, gyvenimo sąlygas, visuomenės sveikatos būklę, sveikatos apsaugos sistemą, kultūros lygį ir t. t.) sisteminimas ir lyginamoji analizė. Subjektyvūs gyventojų vertinimai padeda nustatyti visuomenės vertybių sistemą, poreikius, problemas ir sužinoti, kokia subjektyvi gyventojų nuomonė apie atskirus gyvenimo kokybės aspektus. Objektyvių statistinių duomenų analizė padeda nustatyti realią situaciją, stebėti šalies vystymosi raidą, vertinti įgyvendintų ekonominės politikos priemonių poveikį visuomenei, lyginti skirtingų šalių ūkio plėtrą ir socialinę pažangą ir, atsižvelgiant į analizių rezultatus, nustatyti kritinius gyvenimo kokybės rodiklius ir, atsižvelgiant į tai, formuluoti prioritetinius ekonominės, socialinės ir regioninės politikos tikslus.

Gyvenimo kokybė kaip tarpdisciplininė tyrimų sritis

Savotišku proveržiu atkreipiant dėmesį ne į ekonominius rodiklius, o į gyventojų laimingumą, tapo Butano karaliaus Jigme Singye Wangchuck idėja (1972 m.) šalies gerovę matuoti ne pagal BVP, o pagal bendrąja vidaus laimę (angl. *Gross National Happiness* (BVL). Nuo to laiko Butano karalystėje Vyriausybės vadovas, kaip įprasta nuo 1972 m., savo kasmetėje ataskaitoje šalies padėtį nušviečia remdamasis devyniomis dimensijomis: psichologinė gerovė, laiko panaudojimas, bendruomenės gyvybingumas, kultūra, sveikata, švietimas, aplinkos įvairovė, gyvenimo standartai (lygis), valdžia. Šiandien šis metodas ne tik psichologų, bet ir ekonomistų pripažįstamas kaip ypač efektyvus, nes, visų pirma, BVP neapima daugybės vertybių, kurias šalis kuria, arba priešingai, praranda; antra, kaip parodė praktinė Butano karalystės patirtis, daugiau dėmesio skiriant dvasinei gyventojų jausenai, sveikatos, švietimo, kultūros veiksniams, spartėja ir šalies ekonominė pažanga. Tyrimais įrodyta, kad laimingas ir gyvenimu patenkintas žmogus dirba geriau nei nelaimingas, todėl iš pirmo žvilgsnio neekonominiai parametrai iš tiesų veikia ekonomiką.

Taigi XX a. 8-ajame dešimtmetyje ir Vakarų pasaulyje šalia ekonominės gyvenimo kokybės atsiranda socialinė-ekonominė gyvenimo kokybė, kuriai vertinti pasitelkiami ir kiti visuomenei svarbūs rodikliai: išsilavinimo lygis, gyventojų mirtingumas, vidutinė būsima gyvenimo trukmė.

Mokslinio požiūrio į gyvenimo kokybę raidos pradžia būtų galima laikyti sociologo E. Allard atliktą tyrimą „Turėjimas, mylėjimas ir buvimas“ (1978 m.). Per tyrimą pirmą kartą užsiminta apie suminę objektyvių ir subjektyvių aplinkybių įtaką žmogaus gyvenimo gerovei (Vaišvilaitė, 2009). Mokslininkų darbuose sąvoką *gyvenimo kokybė* imta tapatinti su laimės, visaverčio gyvenimo arba pasitenkinimo gyvenimu sąvokomis.

Medicinos mokslo atstovai C. E. Ferrans ir M. Powers **1984 m.** suformavo **gyvenimo kokybės indeksą, kuriuo** galima įvertinti tiek pasitenkinimą gyvenimu, tiek įvairių gyvenimo aspektų svarbą ir reikšmingumą žmogui. Pirmenybės suteikimas vienai ar kitai sričiai naudojamas pasitenkinimo gyvenimu lyginamajam svoriui nustatyti. Taigi toks balų suteikimas, atsižvelgiant į individualius prioritetus, reprezentatyviai atspindi gyventojų pasitenkinimą gyvenimu. Indeksą sudaro 5 sudėtinės dalys: gyvenimo kokybė apskritai ir 4 sritys: sveikata ir veikla, psichologinė ir dvasinė savijauta, socialinė-ekonominė gerovė, šeimos gyvenimas. Taikant bendrąją **Ferrans ir Powers** metodiką, buvo sukurta ir pritaikyta daugybė įvairių šio indekso apskaičiavimo versijų gyventojams, kenčiančių nuo įvairių sveikatos sutrikimų, kiekvieną kartą atitinkamai suformuojant nuo ligos specifikos priklausančias indekso apskaičiavimo versijas (Ferrans, Powers, 1985).

Leičesterio universiteto socialinės psichologijos analitikas A. G. White, remdamasis tyrimų duomenis, sukūrė pasitenkinimo gyvenimu indeksą. Šio mokslininko atliekamų tyrimų tikslas – parodyti subjektyvų skirtingų šalių gyventojų pasitenkinimą gyvenimu.

Kaip parodė atlikti vertinimai, subjektyvi gerovė stipriausiai koreliuoja su sveikata, materialine gerove ir švietimo prieinamumu (White, 2007). Šis laimės matavimo pavyzdys aiškiai rodo, kad tiesioginiai klausimai, ar žmogus jaučiasi laimingas, kaip jis vertina savo pasitenkinimą gyvenimu, yra puiki alternatyva tradiciniams ekonominės politikos sėkmingumo matavimams, kurie remiasi tik tokiais makroekonominiais rodikliais, kaip BVP ar nedarbo lygis. Tokie tyrimai įrodo, kad gyventojų laimė iš tikrųjų gali būti veiksmingai išmatuojama. http://en.wikipedia.org/wiki/Satisfaction_with_Life_Index-cite_note-4#cite_note-4

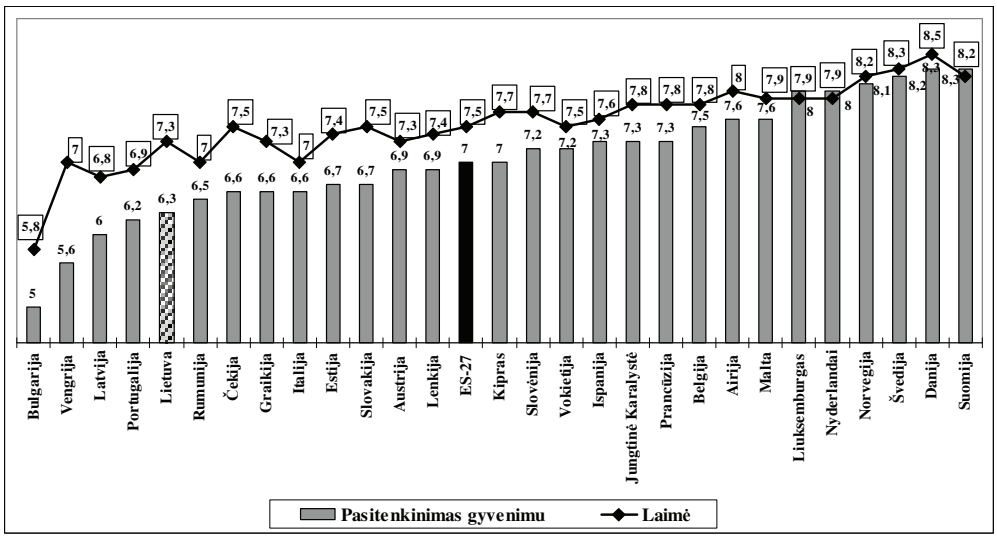
1 lentelė

Pasaulio šalys pagal A. G. White pasitenkinimo gyvenimu indeksą (2006)

Eil. Nr.	Šalies pavadinimas	Eil. Nr.	Šalies pavadinimas
1.	Danija	9.	Brunėjus
2.	Šveicarija	10.	Kanada
3.	Austrija	11.	Airija
4.	Islandija	12.	Liuksemburgas
5.	Bahamai	13.	Kosta Rika
6.	Suomija	14.	Malta
7.	Švedija	…	…
8.	Iranas	155.	Lietuva

Šaltinis: http://en.wikipedia.org/wiki/Satisfaction_with_Life_Index

Pasitenkinimas gyvenimu ir laimės indeksas 2003 m. pradėti skaičiuoti ir Europoje. Iki dabar atlikti I, II ir III Europos gyvenimo kokybės tyrimai (2003, 2007, 2011 m.). Tyrimas remiasi objektyviais išteklių ir gyvenimo sąlygų rodikliais bei subjektyviomis gyventojų nuomonėmis. Pasitenkinimas gyvenimu ir laimės jausmas gyventojų vertinimas 10 balų skalėje. Duomenys II tyrimui buvo renkami 2007 m. pabaigoje 27 ES valstybėse narėse, 3 šalyse kandidatėse (Kroatijoje, Buvusioje Jugoslavijos Respublikoje, Makedonijoje, Turkijoje) ir Norvegijoje. Visi vidurkiai standartizuojami atsižvelgiant į gyventojų skaičių (Eurofound, 2012).

1 pav. Europos gyventojų pasitenkinimas gyvenimu ir laimė 2007 m.
Šaltinis: Eurofound, 2012.

Calvert-Henderson gyvenimo kokybės vertinimo metodika (Calvert-Henderson, 2000) pirmą kartą publikuota 2000 m., po šešerius metus trukusio bendro mokslininkų, praktikų, valstybinių ir nevyriausybinių organizacijų atstovų darbo. Kūrėjų grupė norėjo sukurti praktiškesnę ir modernesnę visuomenės gyvenimo sąlygų vertinimo matų sistemą. Calvert-Henderson gyvenimo kokybės rodikliai yra indėlis į pasaulio mastu bandomą kurti išsamią nacionalinės gerovės statistiką be tradicinių makroekonominių rodiklių. Metodikos autoriai bando iš naujo pasverti ir perskaičiuoti makroekonominius rodiklius, kartu pasiūlydami naujų rodiklių, pašalinančių statistikos „aklas dėmes“ (*“blind spots”*). Sisteminis požiūris taikomas gyvenimo kokybės dinamikai atvaizduoti socialinėje, ekonominėje ir aplinkos srityse. Nagrinėjami šie aspektai (dydžiai): švietimas, darbas (užimtumas), energetika, aplinka, sveikata, žmogaus teisės, pajamos, infrastruktūra, nacionalinis saugumas, viešasis (visuomenės) saugumas, poilsis ir būstas.

Ekonominės ir socialinės pažangos matavimai pagal J. E. Stiglitzo, A. Seno ir J. P. Fitoussi gyvenimo kokybės vertinimo metodiką apima tris gyvenimo kokybės matavimo požiūrius (Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2010):

1) subjektyvi gerovės samprata, remiantis visuomenės nuomone ir psichologiniais gyventojų tyrimais. Kaip rodo patirtis, kiekvienas asmuo yra geriausias savo gyvenimo sąlygų vertintojas. Nors šis metodas yra gana utilitarus (praktiškas, taikomojo pobūdžio), tačiau kartu remiasi ir daugelio senovės ir šiuolaikinių kultūrų suformuotomis prielaidomis, kad galimybės ir teisės žmogui būti laimingam ir patenkintam savo gyvenimu suteikimas yra visuotinis žmonijos egzistencijos tikslas;
2) gebėjimai ir pajėgumai; žmogaus gyvenimas suvokiamas kaip tokių kintamųjų kaip darbų, pareigų, atliekamų funkcijų ir jo laisvės pasirinkti tam tikras funkcijas derinys. Kai kurie šių gebėjimų gali būti visiškai elementarūs, susiję su fiziniais pajėgumais; kiti sudėtingesni, pvz., išsilavinimas, raštingumas;
3) trečias požiūris, susijęs su ekonominėmis kategorijomis, – teisingas paskirstymas. Pagrindinė gerovės ekonomikos idėja – įvertinti skirtingus pinigais neišreiškiamus gyvenimo kokybės dydžius pagal žmonių jiems teikiamus prioritetus. Šis metodas reikalauja detalios informacijos apie dabartinį žmonių požiūrį į kiekvieną iš vertinamų nepiniginių dimensijų ir jų prioritetus ir kartu padeda išvengti situacijos, kai apskaičiuojama vidutinė gyventojų perkamoji galia (angl. *“average” willingness-to-pay*) neproporcingai atspindi tik visuomenės turtingųjų prioritetus.

Subjektyvaus gyvenimo kokybės vertinimo rodiklių reikšmės labai priklauso ir nuo objektyvių veiksnių, tokių, pvz., kaip darbas. Atliekant subjektyvius vertinimus, pirmiausia analizuojamos tokios sritys: šeima, darbas, finansinė padėtis. Antrasis vertinamas aspektas susijęs su jutiminiu asmens pasauliu: skausmas, rūpestis, pyktis arba pomėgiai, malonumai, pasitenkinimas, pagarba.

Objektyvūs kriterijai, formuojantys gyvenimo kokybę, yra šie: sveikata, švietimas, asmeninis aktyvumas (mokamas / nemokamas darbas, vykimas į darbą, laisvalaikis, gyvenimo sąlygos), politinė valia ir valdymas (žodžio laisvė, politinių pažiūrų laisvė, konstitucinės teisės ir teisinės garantijos, lygybė įstatymų atžvilgiu, nepriklausoma teismų santvarka, laisvė nuo korupcijos ir politinės įtakos), socialiniai ryšiai (pasitikėjimas, socialinė atskirtis, neoficiali parama, religiniai įsitikinimai, draugystė su kitos rasės, religijos ir pan. asmenimis), aplinkos sąlygos (aplinkos kokybė ir žmonių sveikata, klimato pasikeitimai ir „natūra-

lios“ stichinės nelaimės), saugumo stoka (asmeninis nesaugumas, ekonominis nesaugumas, susijęs su nedarbu, sergamumu, amžiumi) ir horizontaliosios (angl. *cross-cutting*) problemos: asmenų, charakterių, kartų nelygybė.

Tyrimo metodika

Gyvenimo kokybė vertinama dviem lygiais:

1) Pagal *subjektyvią nuomonę*. Gyvenimo kokybė apibrėžiama ir kaip subjektyvus kiekvieno žmogaus gyvenimo vertinimo matas, apimantis fizinę ir psichinę sveikatą, socialinius ir dvasinius veiksnius, nepriklausomybės lygį, ryšį su aplinka.
2) Pagal tam tikrus *objektyvius kriterijus* (bendras visuomenės sergamumas, gyvenimo trukmė, suminis gimstamumas, vidutinis darbo užmokestis, pajamų ir vartojimo pasiskirstymas, apsirūpinimas būstu, automobiliais, gyvenimo sąlygos, aplinkos užterštumas, vandens kokybė ir kt.).

Kiekvienoje valstybės valdymo srityje – sveikatos, švietimo, ekonomikos, socialinės politikos, aplinkosaugos, transporto, ryšių ir informacinių technologijų plėtros ir t. t. – tam tikru periodiškumu renkami ir skaičiuojami įvairūs statistiniai rodikliai. Tačiau vertinant bendrą gyventojų gyvenimo kokybę, į rodiklių sistemą įmanoma įtraukti tik pačius svarbiausius ir informatyviausius statistinius parametrus, kuriais remiantis į esamą situaciją ir raidos tendencijas galima pažvelgti apibendrintai. Todėl toks vertinimo metodas nėra visapusis ir labai tikslus, tačiau dėl vieningos metodikos taikymo leidžiantis įvertinti šalies išsivystymą ir pažangą bei palyginti geografiniu ir laiko aspektais. Objektyvūs statistiniai rodikliai ar iš statistinių duomenų sudaryti integruoti indeksai atspindi realias gyvenimo kokybės prielaidas makrolygmenyje.

Tuo tarpu subjektyvūs vertinimai egzistuoja kiekvieno žmogaus sąmonėje. Jie identifikuojami tik jam išreiškus nuomonę tam tikromis temomis. Subjektyvios gyvenimo kokybės sąvokos tapatinimas su tokiomis sąvokomis kaip *pasitenkinimas gyvenimu*, *laimė*, *gerovė*, *saugumo pojūtis*. Tai rodo, kad visavertiškai gyvenimo kokybės sąvoką galima išanalizuoti tik išsiaiškinus subjektyviąją jos pusę, t. y. sužinojus, kam gyventojai teikia didžiausią lyginamąjį svorį bendrame gyvenimo kokybės apibūdinime. Individualizuotai nustatyti prioritetai kiekvienam respondentui pačiam leidžia įtraukti ir įvertinti tam tikrų gyvenimo kokybės aspektų svarbą. Remiantis tokia individualizuota ir psichologizuota samprata, subjektyvią gyvenimo kokybę galima apibrėžti taip: gyvenimo kokybė yra tai, kaip jaučiasi atskiras asmuo, kaip jis pats ją vertina; gyvenimo kokybė – tai distancija tarp asmens pozicijos ir jo tikslų bei siekių; gyvenimo kokybė apima ir socialines prielaidas, būtinas individų tikslams ir siekiams realizuoti (Anderson, Litske, Krieger, 2004).

Analizuojant subjektyvius vertinimus, nereikia pamiršti, kad žmogaus savijauta labai susijusi su jo priklausymu socialinei ir demografinei grupei (pvz., vyresnio amžiaus žmonės dažniausia nėra patenkinti savo esama padėtimi). Gyvenimo kokybė taip pat glaudžiai susijusi su šalies ekonomika, todėl nenuostabu, kad žemesnio ekonominio-socialinio išsivystymo šalyse subjektyvus gyvenimo kokybės vertinimas yra kiek žemesnis.

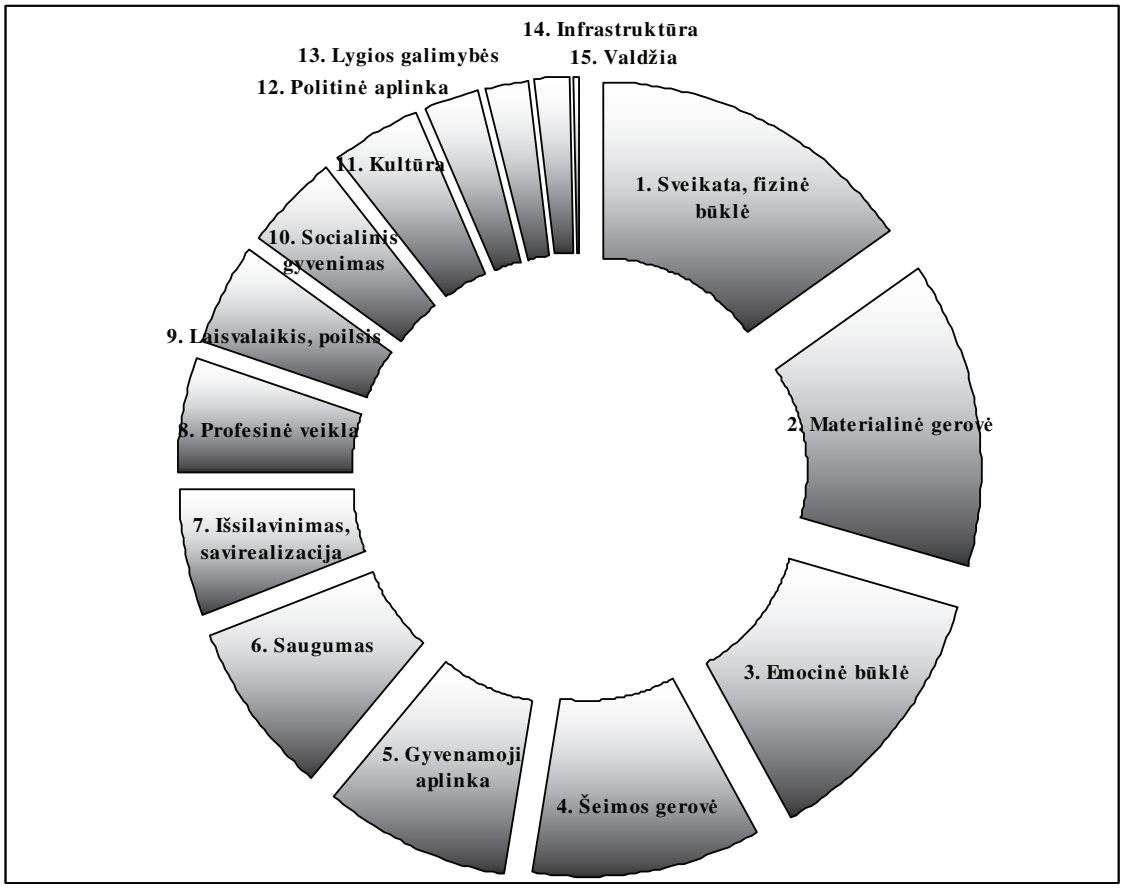
Subjektyviam Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės tyrimui atlikti buvo pasirinkta Lietuvos gyventojų apklausa interviu būdu. Tyrime dalyvavo 1 002 aštuoniolikos metų ir vyresni respondentai, atrinkti naudojant daugiapakopės tikimybinės atrankos metodą. Respondentų atranka atlikta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Duomenys persverti pagal lytį ir amžių, remiantis 2010 m. Statistikos departamento duomenimis. Tyrimas atliktas 2011 m. Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Marijampolėje, Visagine, Kauno, Alytaus, Šakių, Pakruojo, Šilutės, Utenos, Tauragės, Švenčionių, Raseinių, Kupiškio, Molėtų, Telšių, Akmenės, Rokiškio, Mažeikių ir Ukmergės rajonuose (apklausa atlikta 18 miestų ir 51 kaime).

Objektyviai visuomenės fizinei ir dvasinei būklei, gyventojų materialinei padėčiai, gyvenamajai aplinkai ir kitoms gyvenimo kokybės sritims įvertinti analizuoti atitinkamos srities statistiniai rodikliai, sujungti į integruotus indeksus (pvz., sveikos gyvensenos, sveikatos apsaugos lygio, ekonominių sąlygų, gyvenimo lygio, gyvenimo sąlygų, diferenciacijos ir kitus indeksus), kurie, nors ir „sintetiniai“, tačiau, nagrinėjant gyvenimo kokybės pokyčius, yra gerokai iškalbingesni už vieną suvestinio gyvenimo kokybės indekso reikšmę. Šie indeksai gali būti naudojami stebint Lietuvos socialinės-ekonominės ir visuomenės būklės raidos tendencijas per rinkos gyvavimo laikotarpį, taip pat siekiant parodyti dabartinę Lietuvos vietą ES narystės kontekste.

Subjektyvaus gyvenimo kokybės tyrimo rezultatų analizė

Gyventojų apklausos duomenys rodo, kad Lietuvos visuomenės gyvenimo kokybę ir laimingumą labiausiai lemia gera sveikata (fizinė būklė), materialinės gerovė, dvasinė savijauta, darnus šeimyninis gyvenimas ir gyvenamoji aplinka (žr. 2 pav. ir 2 lent.).

Be svarių argumentų nuspėjamas stiprus laimės ir sveikatos priežastinis ryšys, t. y. daugelis tyrimų tik patvirtina seną tiesą, išsakytą Sokrato žodžiais: „Sveikata nėra viskas, bet be sveikatos viskas yra niekas.“ Lietuvos gyventojų nurodytų prioritetų sąraše sveikata taip pat yra pirmoje vietoje. Pagal surinktų balų skaičių, vertinant bendrą gyvenimo kokybę, šiam veiksniui tenka 15,3 proc. lyginamasis svoris.

2 pav. Gyvenimo kokybės sudėtinės dalys pagal Lietuvos gyventojų prioritetus
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis tyrimo duomenimis.

2 lentelė

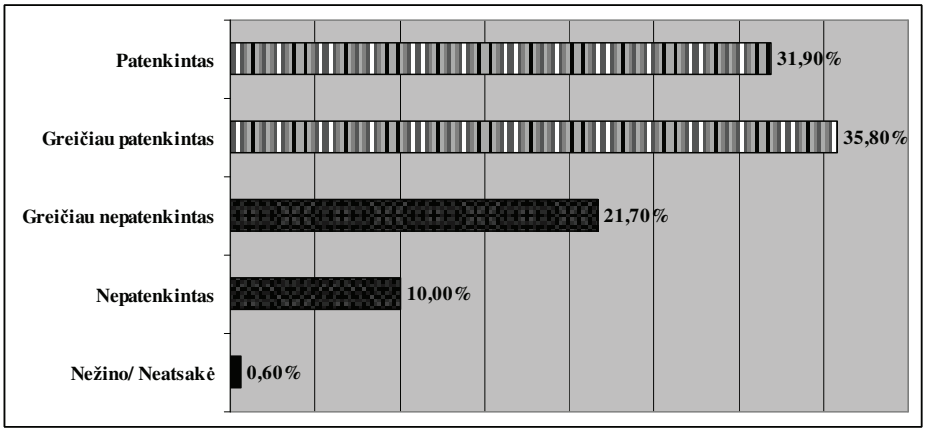
Gyvenimo kokybės sritys pagal Lietuvos gyventojų teikiamus prioritetus ir tyrimo rezultatai

Eil. Nr.	Gyvenimo kokybės sritys	Lyginamasis svoris (proc.)	Lyginamasis svoris (balais)
1.	Sveikata, fizinė būklė	15,3	739
2.	Materialinė gerovė	14,2	687
3.	Emocinė būklė, dvasinė savijauta	12,3	594
4.	Šeimos gerovė, darnus šeimyninis gyvenimas	10,7	517
5.	Gyvenamoji aplinka (oro, vandens, dirvožemio kokybė ir kt.)	8,6	413
6.	Saugumas (asmens, turto, socialinis, teisinis)	8,1	390
7.	Išsilavinimas, asmeninis tobulėjimas, savęs kaip asmenybės ugdymas	5,8	280
8.	Profesinė veikla, darbas, karjera, saviraiškos galimybės	5,3	254
9.	Laisvalaikis (pagal pomėgius), poilsis, pramogos	4,9	235
10.	Socialinis gyvenimas (bendravimas su aplinkiniais, draugystė, pagalba kitiems, naudingumas, vieta visuomenėje)	4,4	211
11.	Kultūra, moralinės-etinės ir dvasinės vertybės	4,2	202
12.	Politinė situacija šalyje, demokratijos kokybė	2,6	124
13.	Lygių galimybių užtikrinimas, tolerancija, pakantumas	1,8	88
14.	Infrastruktūros, technologijų išvystymo teikiamos galimybės (telekomunikacijos, transportas, keliai ir kt.)	1,6	76
15.	Valdžia, garbė, visuomenės pripažinimas	0,4	18
	Iš viso:	**100**	**4828**

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis tyrimo duomenimis.

Remiantis apklausos duomenimis, patenkintų savo sveikatos būkle gyventojų – 31,9 proc., vidutiniškai patenkintų – 35,8 proc., ne itin patenkintų – 21,7 proc., nepatenkintų – 10 proc. (žr. 3 pav.). Fizinės būklės vertinimas tiesiogiai priklauso nuo respondentų amžiaus: vyresnio amžiaus gyventojai sveikatą vertiną

prasčiau; blogiau savo sveikatą vertina moterys nei vyrai, kitų tautybių Lietuvos gyventojai nei lietuviai, žemesnį išsilavinimą turintys gyventojai, pensininkai, bedarbiai ar laikinai nedirbantys, taip pat ūkininkai. Pažymėtina, kad geriausiai savo sveikatos būklę vertina studentai, verslininkai ar įmonių savininkai, aukščiausios ar vidurinės grandies vadovai. Tyrimo rezultatai taip pat atskleidžia tiesioginę gerų vertinimų priklausomybę nuo pajamų, tenkančių šeimos nariui.

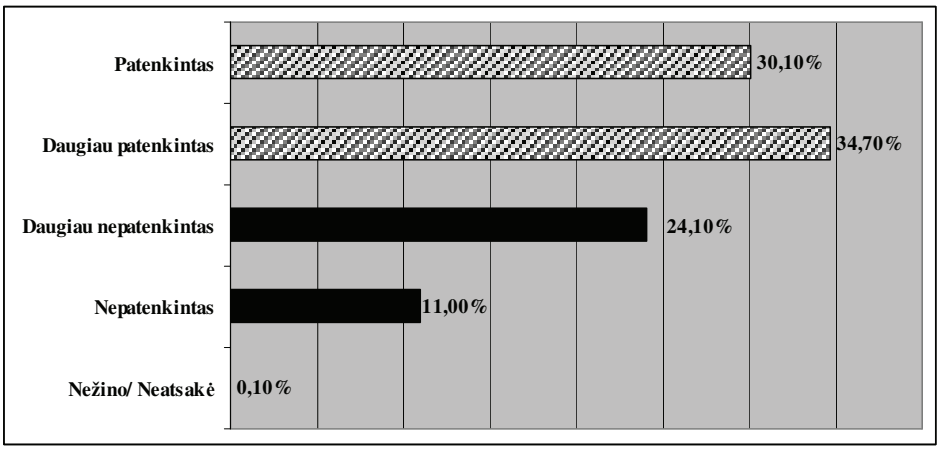

3 pav. Pasitenkinimo savo fzine būkle vertinimas
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Ne mažiau svarbus aspektas, vertinant gyvenimo kokybę individo lygmenyje – žmogaus psichinė sveikata. Moksliniai tyrimai patvirtina, kad laimės išgyvenimas ir psichinė sveikata gali būti vertinami kaip vienas iš subjektyvią gerovę apibūdinančių veiksnių (Okun, Stock, Haring, Witten, 1984).

Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) susieja abu parametrus – tiek fizinę, tiek dvasinę žmogaus būklę – ir sveikatą apibrėžia kaip visiškos fizinės, psichinės ir socialinės gerovės būseną. Ji reiškia gerą organizmo būklę, savijautą ir priklauso nuo daugelio komponentų: aplinkos, socialinės padėties, sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo, gyvenimo būdo. Visi šie veiksniai ekonominiame ir socialiniame kontekste sukuria įvairias sveikatos būsenas, todėl galima teigti, kad sveikata yra mūsų kasdienio gyvenimo ir veiklos pasekmė, charakterizuojanti gyvenimo kokybę, ir kartu tai valstybės vykdomos sveikatos apsaugos politikos pasekmė.

Tyrimo metu respondentų buvo prašoma įvertinti pasitenkinimą savo dvasine būkle: ar jaučia dvasinę ramybę, gyvenimo pilnatvę, ar nekankina nuolatinė depresija, psichologinė įtampa, stresas. Prasčiausiai dvasinę savijautą vertina vyresnio amžiaus gyventojai, žemesnio išsilavinimo, bedarbiai ar laikinai nedirbantys ir pensininkai, tačiau emociškai blogiau jaučiasi verslininkai ar įmonių savininkai. Geriausia dvasine būkle pasižymi gyventojai iki 29 m., turintys aukštąjį išsilavinimą, taip pat namų šeimininkės, studentai ar moksleiviai, aukščiausios ar vidurinės grandies vadovai, aptarnaujantis personalas ir techniniai darbuotojai. Galima pastebėti ir tiesioginę dvasinės savijautos priklausomybę nuo pajamų, tenkančių šeimos nariui: kuo didesnės pajamos, tuo pozityviau vertinama dvasinė jausena. Pagal gyvenamąją vietą geriausiai dvasiškai jaučiasi Vilniaus ir kitų didžiųjų miestų gyventojai (žr. 4 pav.).

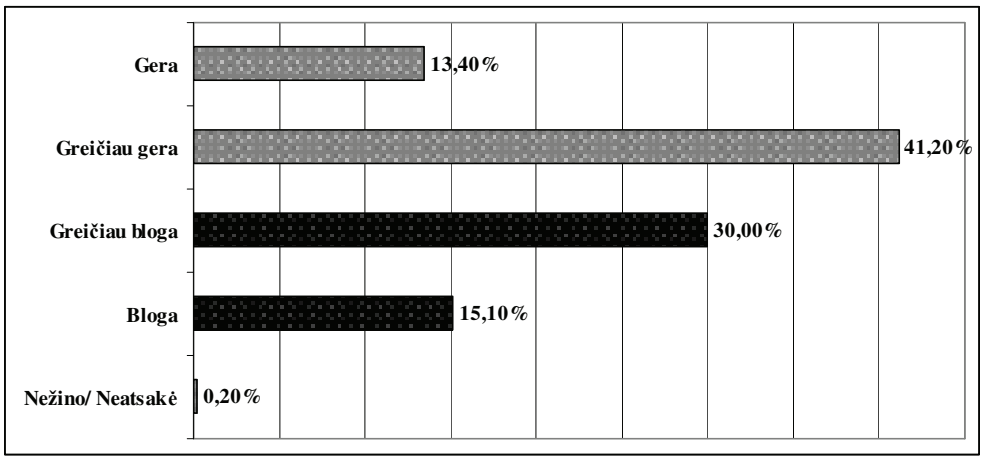
4 pav. Pasitenkinimo savo dvasine būkle vertinimas

Antroje vietoje pagal reikšmingumą atsidūręs materialinės gerovės veiksnys taip pat nuspėjamas be specialių tyrimų: dauguma pasiturinčių gyventojų jaučiasi laimingesni nei gyvenantys nepritekliaus sąlygomis. Tačiau šiuolaikinėje visuomenėje tokiam teiginiui būtų galima argumentuotai prieštarauti. Dar praėjusio amžiaus 7-ajame dešimtmetyje JAV sociologas R. A. Easterlin atskleidė, kad pasitenkinimas gyvenimu nėra tiesiogiai susijęs su turtu ir pajamomis. Pajamų didėjimas paprastai keičia neturtingų asmenų pasitenkinimą gyvenimu. Jiems galioja toks dėsningumas: daugiau pinigų – daugiau ir laimės. Tačiau kai pajamos pasiekia vidutinį išsivysčiusių šalių gyventojų pajamų lygį, tolesnis jų augimas gyventojų laimės reikšmingai nebedidina. R. A. Easterlin teigia, kad laimė priklauso ne nuo absoliučių, bet nuo santykinių pajamų (Easterlin, 1974). Šį dėsningumą mokslininkas iliustruoja teiginiu – turtingi amerikiečiai apskritai laimingesni nei neturtingi, tačiau jei visų amerikiečių pajamos padidėtų proporcingai, laimės lygis liktų tas pats. Tokia laimės ir pajamų sąsaja vadinama Easterlino paradoksu (Navaitis, 2012). Kitas šį paradoksą įrodantis faktas – Vokietijos gyventojų materialinės gerovės kilimas, netapęs lemiama pasitenkinimo gyvenimo prielaida. Nuo 1970 iki 2000 m. Vokietijos piliečių pajamos padvigubėjo, bet materialinių gėrybių kiekio augimas menkai paveikė laimės lygį: 1973 m. vidutinis pasitenkinimas gyvenimu buvo 2,97 balo (4 balų skalėje), o 1998 m. tesiekė 2,92 balo (Clark, Fritjters, Shields, 2008).

Tačiau, kaip rodo pasaulyje atliekami materialinės gerovės ir subjektyvaus laimės lygio tyrimai, gyvenantys turtingose šalyse ne visada laimės lygiu lenkia tuos, kurie gyvena skurdesniuose kraštuose. Mokslininko R. Inhlehart teigimu, būtent kultūriniai veiksniai nubrėžia vartojimo ribas ir tiek pat turintys, ir vartojantys skirtingų visuomenių atstovai, lygindami save su aplinkiniais, jaučiasi skirtingai (Inhlehart, 1990). Psichologas R. Veenhoven pateikia duomenis, įrodančius, kad šalyse, kuriose daug gyventojų gyvena skurdžiai, pajamos turi didesnę įtaką laimei nei sąlyginai turtingose šalyse. Pasiekus sunkiai apibrėžiamą vidutinį pajamų lygį, netgi pajamų nelygybė menkai beveikia pasitenkinimą gyvenimu (Veenhoven, 1994).

Taigi didelio reikšmingumo priskyrimas materialinei gerovei Lietuvos visuomenėje nulemtas bendros gyventojų materialinės būklės, kuri, lyginant su kitomis ES šalimis, vis dar užima žemiausias pozicijas tiek pagal pajamų lygį, tiek pagal socialinę nelygybę. Jei Lietuvoje būtų sąlygos formuotis pakankamai stipriai viduriniajai klasei, tikėtina, materialinės gerovės ir pasitenkinimo gyvenimu sąsaja nebebūtų tokia tampri.

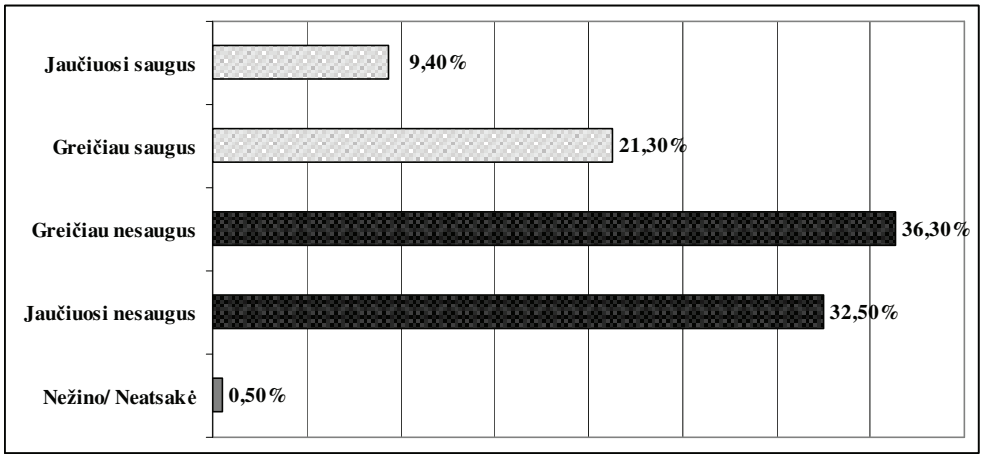
Respondentų atsakymai į klausimą „Kaip vertinate šiandieninę savo šeimos materialinę padėtį?“ atskleidė tokią subjektyviai vertinamą Lietuvos visuomenės materialinę būklę: gerai ją vertina 13,4 proc., daugiau gerai – 41,2 proc., daugiau blogai – 30 proc., blogai – 15,1 proc. Taigi bendras pozityviau savo padėtį vertinančių procentas – 54,6 proc., t. y. vos daugiau nei pusė respondentų. Pagal amžiaus grupes blogiausiai savo padėtį vertina 50–69 m. gyventojai, taip pat negatyviau situaciją vertina moterys nei vyrai, bedarbiai ir nekvalifikuoti darbininkai, ūkininkai (tarp apklaustųjų ūkininkų nebuvo nė vieno, kuris vertintų materialinę gerovę gerai), mažesnių miestų gyventojai (žr. 5 pav.).

5 pav. Šeimos materialinės padėties vertinimas

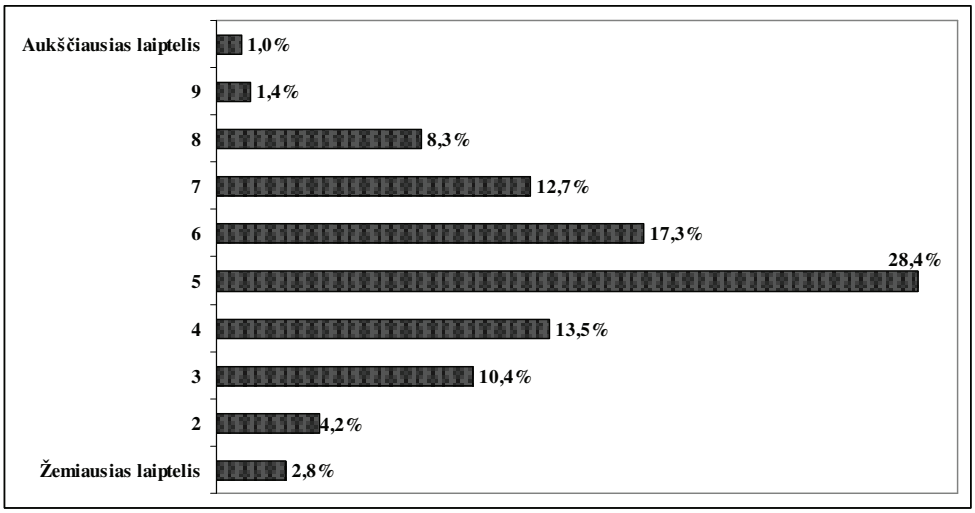
Bene drastiškiausi rezultatai šiame tyrime nustatyti vertinant socialinį saugumą. Respondentų buvo klausiama, ar jie jaučiasi socialiai saugūs, t. y. ar jaučia, kad valstybė juos paremtų, pvz., netekus darbo, susirgus, tapus laikinai nedarbingu ir panašiomis aplinkybėmis. Tik 9,4 proc. respondentų pažymėjo, kad tokiu atveju būtų tikri, kad valstybė pasirūpintų jų socialine apsauga. Dar 21,3 proc. apklaustųjų irgi yra linkę situaciją vertinti pozityviau. Tačiau du trečdaliai respondentų tvirtino, kad nelaimės atveju jaustųsi socialiai nesaugiai.

Atkreiptinas dėmesys, kad šį nesaugumo jausmą pažymėjo tiek jauni, tiek vyresnio amžiaus respondentai, taip pat tiek žemesnį, tiek aukštąjį išsilavinimą turintys gyventojai, ypač daug pesimistiškai vertinančių situaciją verslininkų (nė vienas iš jų nesijaučia saugiai, o negatyviau situaciją vertina net 84 proc.), nekvalifikuotų darbuotojų (83,5 proc.) (žr. 6 pav.).

6 pav. Socialinio saugumo vertinimas

Apklausos rezultatai taip pat rodo Lietuvos gyventojų įsivaizduojamą pasiskirstymą pagal socialinį statusą. Gyventojų buvo prašoma 10 balų skalėje įvertinti savo socialinį statusą. Rezultatai pateikiami 7 paveiksle.

7 pav. Subjektyvus socialinio statuso vertinimas

59,3 proc. respondentų, t. y. daugiau nei pusė save vis dėlto priskirtų žemesniam nei vidutinis socialiniam sluoksniui (įvertino 1–5 balais). Tiesa, daugiausia respondentų (28,4 proc.) savo socialinę padėtį vertina 5 balais, ką iš dalies galima būtų laikyti savęs priskyrimu viduriniajai klasei, ant 1–4 laiptelių atsidūrė 30,9 proc. gyventojų, o aukščiausias pozicijas (9–10 pakopas) užima 2,4 proc. visų apklaustųjų. Pažymėtina, kad dauguma bedarbių (42,7 proc.) savo socialinį statusą taip pat vertina 5 balais. Aukštesnes pozicijas pagal socialinio statuso pakopas teigia užimantys gyventojai iki 29 m., asmenys su aukštuoju išsilavinimu, studentai, aukščiausio ar vidutinio lygio specialistai, aukščiausios ar vidurinės grandies vadovai, gyventojai, gaunantys didesnes pajamas. Gana kritiškai savo padėtį vertina verslininkai, kurie savęs nelinkę priskirti nei žemiausiajai, nei aukščiausiajai pakopai (50,5 proc. atsidūrė ant 5 laiptelio, panašiai kaip ir bedarbiai). Du trečdaliai pensininkų taip pat save priskiria 1–5 pakopoms (daugiausia, t. y. 26,9 proc. – ant 5 laiptelio).

3 lentelė

Reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos rezultatai (2011 m.)

Eil. Nr.	Vertinamas veiksnys	Patenkintas	Daugiau patenkintas	Daugiau nepatenkintas	Nepatenkintas	Nežino / Neatsakė
1.	Ar šiuo metu esate patenkintas(-a) savo dvasine būkle? (Ar jaučiate dvasinę ramybę, gyvenimo pilnatvę? Ar nekankina nuolatinė depresija, psichologinė įtampa, stresas?)	30,1	34,7	24,1	11,0	0,1
2.	Ar šiuo metu esate patenkintas (-a) savo sveikata?	31,9	35,8	21,7	10,0	0,6
3.	Ar esate patenkintas(-a) savo gyvenamąja aplinka (vanduo, oras, triukšmingumas ir pan.)?	34,7	45,1	15,5	4,1	0,6
4.	Ar šiuo metu esate patenkinta(-a) savo darbu / profesine veikla?	32,6	32,4	19,0	10,3	5,8
5.	Ar esate patenkintas(-a) savo galimybėmis leisti laisvalaikį, pailsėti?	26,9	32,1	26,6	13,7	0,8
6.	Ar šiuo metu esate patenkintas(-a) savo šeimos gyvenimu / darna šeimoje?	52,7	35,0	9,8	1,9	0,6
7.	Ar šiuo metu esate patenkintas(-a) savo socialiniu gyvenimu (bendravimu su aplinkiniais, draugais, savo vieta visuomenėje)?	39,2	39,7	15,8	4,6	0,6
		Gera	**Greičiau gera**	**Greičiau bloga**	**Bloga**	**Nežino / Neatsakė**
8.	Kaip vertinate šiandieninę savo šeimos materialinę padėtį?	13,4	41,2	30,0	15,1	0,2
		Jaučiuosi saugus	**Greičiau saugus**	**Greičiau nesaugus**	**Jaučiuosi nesaugus**	**Nežino/ Neatsakė**
9.	Ar jaučiatės saugus(-i) Jūsų gyvenamoje vietovėje (vertinti asmens saugumą, atsižvelgiant į nusikalstamumo lygį, eismo saugumą)?	35,4	37,8	19,0	7,7	0,1
10.	Ar jaučiatės socialiai saugus(-i) (vertinti socialinį saugumą, pvz., netekus darbo, susirgus ir pan.)?	9,4	21,3	36,3	32,5	0,5

Šaltinis: sudaryta autorės kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“ (2011).

Objektyvių gyvenimo kokybės rodiklių analizė

Keli pagrindiniai gyvenimo kokybės veiksniai – visuomenės sveikatos būklė, materialinė gerovė, dvasinė savijauta – makrolygmeniu analizuojami pagal statistinius duomenis, juos taip pat sujungiant į integruotus indeksus. Šie indeksai toliau naudojami siekiant parodyti Lietuvos vietą tarp ES šalių tam tikru laikotarpiu.

Pagal PSO apibrėžimą visuomenės sveikatos būklė priklauso nuo keturių svarbiausių veiksnių, kurie apytiksliai pasiskirsto tokiomis proporcijomis:

1. Sveikatos priežiūros sistemos vaidmuo – 20 proc.,
2. Aplinkos įtaka – 20 proc.;
3. Įgimti veiksniai – 10 proc.;
4. Gyvenimo būdas, arba sveika gyvensena – 50 proc.

Kadangi gyventojų sveikatos skirtumus (nelygybę) visų pirma lemia pačių gyventojų elgsenos ir gyvensenos ypatumai (rūkymas, mityba, fizinis aktyvumas), taip pat nemažą vaidmenį vaidina šalyje veikianti sveikatos priežiūros sistema, sudaromi šie integruoti indeksai:

1) Sveikos gyvensenos indeksas, kurio sudėtinės dalys yra šios:
   - gyventojų fizinis aktyvumas (per praėjusią savaitę fiziškai aktyvių proc.);
   - kasdien rūkančių (vyresnių nei 15 m.) gyventojų dalis proc.;
   - alkoholinių gėrimų suvartojimas, tenkantis 1 gyventojui litrais, absoliutaus (100 proc.) alkoholio;
   - šviežių daržovių ir vaisių vartojimas.
2) Sveikatos apsaugos lygio indeksas, kurio sudėtinės dalys yra šios:

- sveikatos priežiūros išlaidos, tenkančios 1 gyventojui (EUR PPPs);
- gydytojų skaičius, tenkantis 1 tūkst. gyventojų;
- 1 tūkst. gyventojų tenkančių lovų skaičius ligoninėse;
- apsirūpinimas medicinos diagnostine įranga (magnetinio rezonanso aparatų ir kompiuterinių tomografų skaičius, tenkantis 1 mln. gyventojų).

ES šalių surangavimas pagal šiuos du indeksus rodo, kad Lietuva pagal abu indikatorius, lemiančius bendrą visuomenės sveikatos būklę, yra žemiau ES vidurkio ir pagal sveikos gyvensenos indeksą atsiduria 20 vietoje, pagal sveikatos apsaugos lygio indeksą – 16 vietoje.

Vienu pagrindinių ir tarptautinėje statistikoje dažniausiai naudojamų sveikatos priežiūros sistemą apibūdinančių rodiklių laikoma išlaidų, skiriamų sveikatos priežiūrai, dalis (proc.) nuo šalyje sukuriamo BVP. Tačiau nors šio rodiklio reikšmė Lietuvoje per pastaruosius 10–15 m. nuolat didėjo, o gydytojų skaičius, tenkantis 10 tūkst. gyventojų išliko praktiškai toks pat, sveikatos priežiūros įstaigų (ligoninių ir medicinos punktų) skaičiaus drastiškas sumažinimas (net 21,4–34,6 proc.) liudija apie mažesnį medicinos paslaugų prieinamumą gyventojams. Atsižvelgiant į didėjantį gyventojų sergamumą ir vidutinį gyventojų apsilankymų pas gydytojus skaičių, tokia situacija negali būti vertinama teigiamai.

4 lentelė

Lietuvos sveikatos priežiūros sistemą apibūdinantys rodikliai 2000–2010 m.

	2000 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	Pokytis per 10 m.
Išlaidų sveikatos priežiūrai dalis (proc.) nuo BVP	4,37	5,7	5,9	6,3	6,3	6,6	7,6	7	**+57,3 proc.**
Iš jų: privataus sektoriaus išlaidos, plg. su BVP		*1,8*	*1,9*	*1,9*	*1,7*	*1,8*	*2*	*2*	
valdžios sektoriaus išlaidos, plg. su BVP		*3,9*	*4*	*4,4*	*4,6*	*4,8*	*5,5*	*5,1*	
Gydytojų skaičius / 10 tūkst. gyventojų	40,2	39,1	40,1	39,9	40,8	40	39,7	40,7	**+1,2 proc.**
Lovų skaičius ligoninėse / 10 tūkst. gyventojų	97,9	84,6	81,5	81,1	81,6	81,7	81,6	82,6	**-15,6 proc.**
Ligoninių skaičius SAM sistemoje	187	169	159	158	156	149	148	147	**-21,4 proc.**
Medicinos punktų skaičius SAM sistemoje	993	868	839	757	739	692	656	649	**-34,6 proc.**

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas.

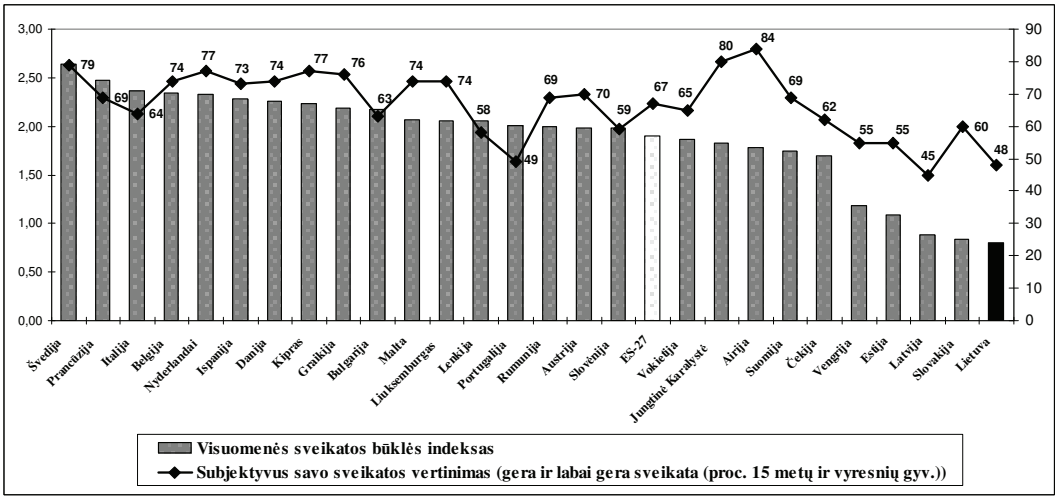
Pagrindiniai veiksniai, didinantys sveikatos apsaugos išlaidas – sparti medicinos technologijų plėtra ir naujų medikamentų kūrimas. Per pastaruosius 20 metų OECD šalyse buvo intensyviai diegiamos naujos diagnostikos technologijos, pvz., kompiuterinės tomografijos ir magnetinio rezonanso vaizdo atkūrimo metodai. Kuriant vis naujus ir brangesnius vaistus, sparčiai didėja ir farmacijos išlaidos.

Tačiau nepaisant pažangos medicinos srityje ir skiriamų išlaidų didinimo, situacija negali būti vertinama gerai, jei pasiūla netenkina paklausos, t. y. ligoniams tenka gana ilgai laukti kai kurių operacijų arba kelis mėnesius laukti eilėje vizitui pas gydytoją.

Lietuvoje iki šiol sveikatos priežiūros sistema tebėra atsilikusi, o mažinant ir uždarant regionuose ligonines ir perkeliant sveikatos paslaugas į vieną regiono centre esančią gydymo įstaigą, mažinant greitosios medicinos pagalbos, pirminės ir antrinės sveikatos priežiūros tinklų finansavimą, sveikatos priežiūros paslaugos paprastam žmogui tampa neprieinamos. Todėl sveikatos priežiūros sistemos funkcionavimas kaip gyvenimo kokybės veiksnys pagal statistinius duomenis negali būti vertinamas teigiamai. Tai patvirtina ir subjektyvus jos vertinimas pagal gyventojų nuomonę. Sveikatos apsauga Lietuvoje vertinama ypač žemai: pagal tyrimų bendrovės „RAIT“ atliktos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos metu gautus rezultatus paskaičiuotas bendras atsakymų balansas yra neigiamas (-17).[1]

Statistiniai duomenys ir palyginimai su kitomis ES šalimis byloja itin prastą Lietuvos visuomenės sveikatos būklę. Vertinant pagal statistinius duomenis – bendrą sergamumą ir mirtingumą nuo išeminių širdies ligų, tenkantį 100 tūkst. gyventojų, sveiko gyvenimo trukmę – Lietuva atsiduria paskutinėje vietoje tarp ES šalių.

[1] Balansas – skirtumas tarp teigiamų ir neigiamų atsakymų lyginamosios dalies procentais. Balansas gali įgyti reikšmes nuo -100, kai visi respondentai pasirenka labiausiai neigiamą atsakymo variantą, iki +100, kai visi pasirenka labiausiai teigiamą atsakymo variantą. Jeigu teigiamų ir neigiamų atsakymų skaičius yra vienodas, balanso reikšmė bus 0. Jeigu balanso reikšmė yra minus 10, tai reiškia, kad neigiamų reikšmių buvo 10 proc. daugiau negu teigiamų.

8 pav. Visuomenės sveikatos būklė ES šalyse 2010 m.
Šaltinis: sudaryta autorės pagal EUROSTAT duomenis (2012).

Subjektyvaus tyrimo rezultatus lyginant su statistiniais duomenimis, galima pastebėti, kad daugeliu atveju subjektyvus vertinimas koreliuoja su objektyviais indikatoriais, tačiau kai kuriais atvejais gyventojai linkę vertinti situaciją kiek geriau, nes, išreikšdami savo nuomonę, gyventojai dažnai lygina savo gyvenimo sąlygas su vietinės bendruomenės ar kaimyninių šalių gyventojų gyvenimo gerove.

Materialinei gerovei vertinti gali būti naudojami tokie integruoti indeksai kaip:

1) Ekonominių sąlygų indeksas, apimantis nedarbo lygio, užimtumo, vidutinės metinės infliacijos lygio, valstybės skolos (proc.) nuo BVP rodiklius, mokesčių naštos šalyje vertinimą ir palankių verslo sąlygų indeksą;

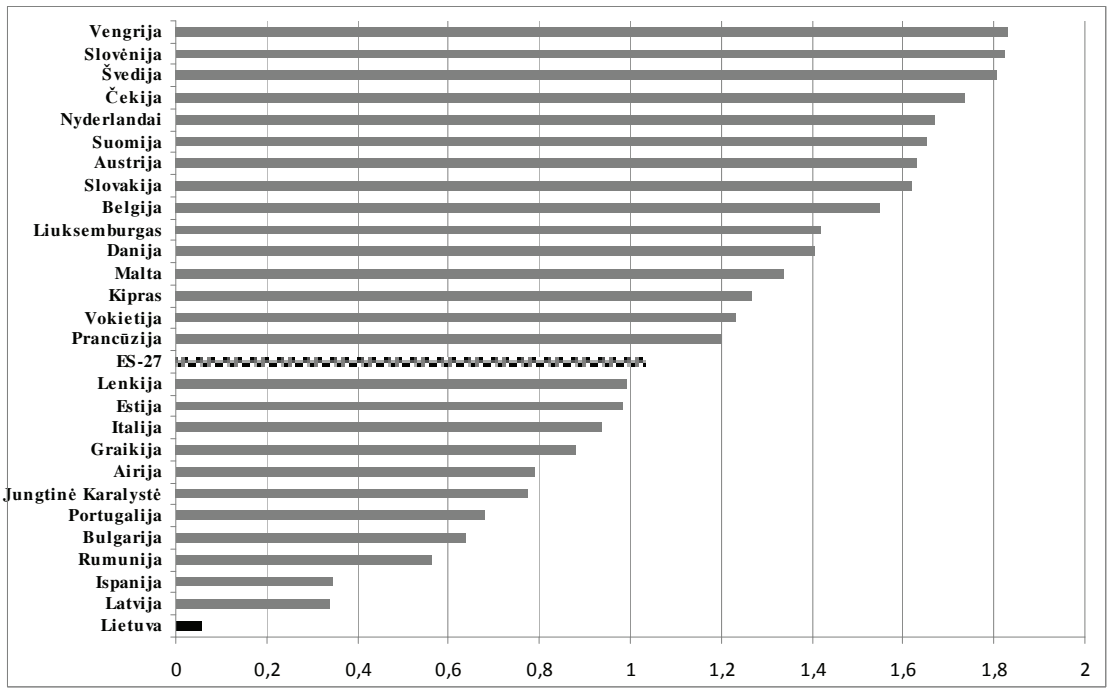
2) Gyvenimo lygio indeksas, skaičiuojamas, sujungiant BVP, tenkančio 1 gyventojui, išreikšto PGS, realios apimties indeksą, gyventojų ties skurdo riba ir socialine atskirtimi procentą nuo visų gyventojų, minimalaus ir VMDU santykį, vidutinės senatvės pensijos ir VMDU santykį, būsto įperkamumą (kiek m² gali įsigyti 1 asmuo už 12 mėn. darbo užmokestį), vartojimo išlaidų dalį (proc.) maisto produktams, būstui, komunalinėms paslaugoms, gyventojų santaupas, tenkančias 1 gyventojui;

3) Gyvenimo sąlygų indeksas vertinamas pagal tokius parametrus kaip naudingasis plotas, tenkantis 1 gyventojui (m²), gyventojų apsirūpinimas patogumais būstuose, dalis vidutinių pajamų grupės namų ūkių, gyvenančių perpildytuose būstuose, individualių lengvųjų automobilių, asmeninių kompiuterių, mobiliųjų telefonų skaičius, tenkantis tūkstančiui gyventojų;

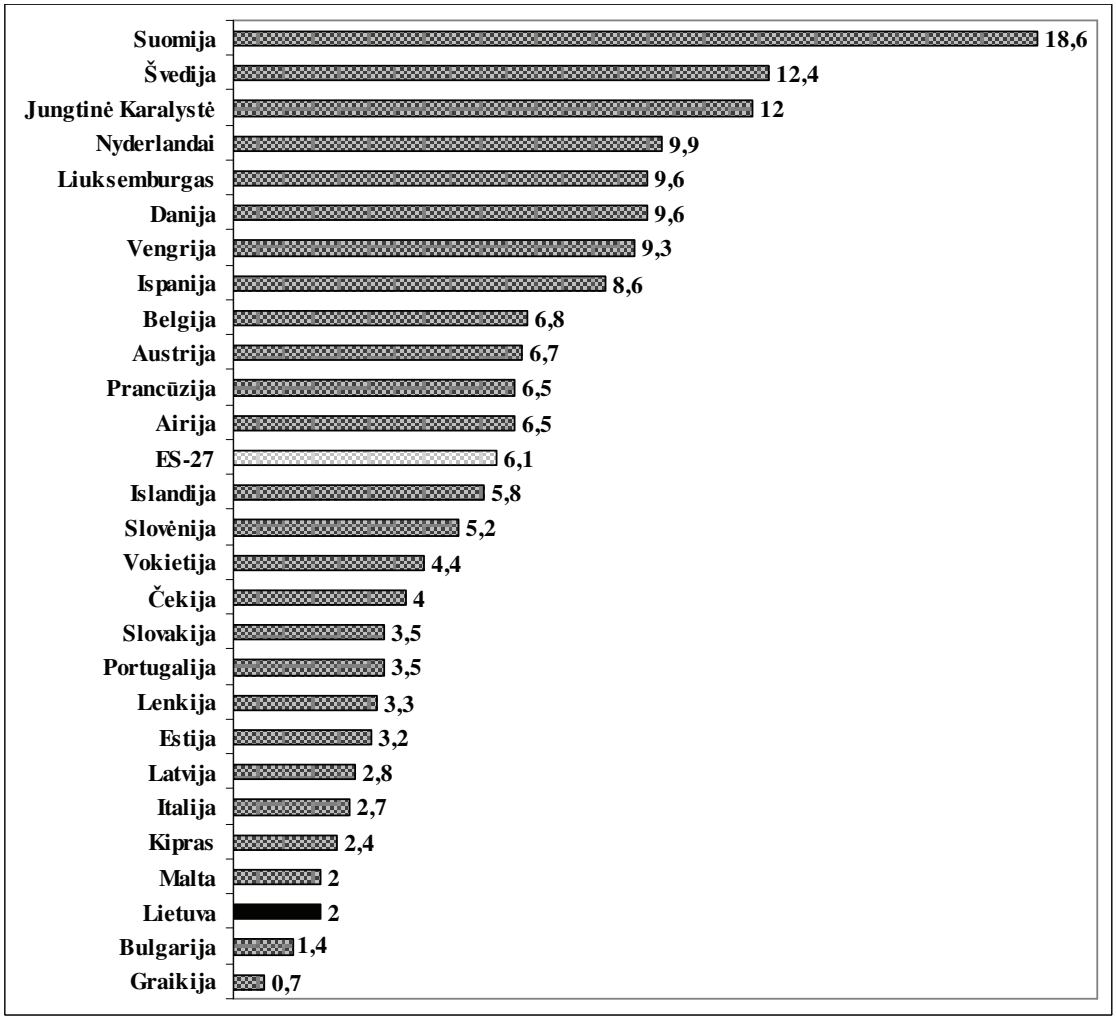
4) Diferenciacijos indeksas, skaičiuojamas integruojant nelygybės (Džini) koeficientą, pajamų ir vartojimo diferenciaciją tarp I ir V kvintilių arba I ir X decilių.

Pastaruoju metu (2008–2011 m.), vertinant ES šalis pagal ekonomines sąlygas, aukščiausias pozicijas užima Kipras, Švedija, Liuksemburgas, Danija, Nyderlandai, Lietuvai tenka 17 pozicija. Tačiau ypač ryškus Lietuvos atsilikimas pagal diferenciacijos rodiklius. Čia Lietuvai taip pat tenka paskutinė vieta tarp ES šalių (žr. 9 pav.).

Gyventojų dvasinę būklę ir psichinę sveikatą rodo šie statistikoje rečiau fiksuojami rodikliai: stresą, nuolatinę įtampą išgyvenančių, nuo depresijos kenčiančių gyventojų dalis, alkoholio ir psichotropinių medžiagų vartojimas, į savižalą orientuotas elgesys (savižudybės, eismo nelaimės keliuose ir pan.). Netiesiogiai pesimistines gyventojų nuostatas dėl ateities atskleidžia ir nemažėjantys emigracijos srautai, žemas rinkėjų aktyvumas ir pasitikėjimas valdžios institucijomis. Minėti rodikliai jau daugelį metų nejuda teigiama linkme, todėl juos galima vadinti kritiniais Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybės rodikliais. Vertybines nuostatas ir dvasinio gyvenimo turiningumą atspindi kultūros rodikliai: muziejų, koncertų lankymas, knygų skaitymas. Tačiau Lietuvos atveju statistika vėlgi nėra džiuginanti. Viena vertus, visuomenės kultūrinis neaktyvumas gali būti lemtas ekonominių sąlygų ir paaiškinamas, visų pirma, nuolatiniu rūpinimusi šeimos materialine gerove ir pragmatišku vartojimo išlaidų paskirstymu (poilsiui ir kultūrai Lietuvos gyventojai skiria mažiau kaip 5 proc. visų savo išlaidų, o tai beveik du kartus mažiau nei vidutiniškai ES šalyse (Celik, Ozerkek, 2009)), tačiau, kita vertus, tai rodo ir pakitusią Lietuvos gyventojų vertybių sistemą. Ypač ryškus nuosmukis matomas pagal tokius rodiklius kaip apsilankymų spektakliuose, koncertuose skaičius (vidutiniškai per parą), kuris 1986 m. buvo 11 tūkst., o pastaruoju metu vos siekia 2,1 tūkst. Būtent kultūra ugdo visuomenės dvasinį imunitetą, ji atsako už žmogiškųjų išteklių kokybę ir tolesnę visuomenės raidą. Todėl dvasinėmis vertybėmis pagrįsta ir pozityvi emocinė būklė yra vienas iš esminių gyvenimo kokybę lemiančių veiksnių.

9 pav. Diferenciacijos indeksas ES šalyse 2010 m.
Šaltinis: apskaičiuota autorės pagal EUROSTAT duomenis (2012).

10 pav. Kultūros vietų lankymas ES šalyse
(gyventojų dalis, lankiusi kultūros vietas daugiau nei 7 kartus per paskutinius 12 mėn.)
Šaltinis: sudaryta autorės pagal EUROSTAT duomenis (2012).

Išvados

Šiandieniniame pasaulyje vien BVP augimas nėra pakankamai išsamus rodiklis, todėl, vertinant šalies gyventojų gyvenimo kokybę, gerovę, pasitenkinimą gyvenimu, reikia parinkti rodiklius, kurie į bendrą sistemą susietų ekonominius, socialinius, gyventojų fizinės ir dvasinės būklės, aplinkosauginius, demografinius ir kitus veiksnius.

Gyventojų gyvenimo kokybės rodiklių pokyčiai atspindi valstybės vykdomos ekonominės politikos efektyvumą. Todėl, norint rasti atsakymą į klausimą, kaip paskatinti šalies ekonominį ir socialinį vystymąsi bei sustiprinti visuomenės fizinę ir dvasinę būklę, pirmiausia turi būti analizuojamos priežastys, lemiančios neigiamas gyvenimo kokybės rodiklių reikšmių kaip valstybės ekonominės politikos pasekmių tendencijas.

Kaip parodė atlikti tyrimai, subjektyvi gerovė stipriausiai koreliuoja su sveikata, materialine gerove ir dvasine savijauta. Subjektyvus pasitenkinimo gyvenimu ir gyvenimo kokybės vertinimo metodas, pagrįstas tiesioginiais klausimais, kaip jis vertina savo pasitenkinimą tam tikru aspektu, yra puiki alternatyva tradiciniams ekonominės politikos efektyvumo matavimams, kurie daugeliu atvejų apsiriboja tik makroekonominiais rodikliais. http://en.wikipedia.org/wiki/Satisfaction_with_Life_Index-cite_note-4#cite_note-4. Nors materialinė gerovė svarbi, tačiau, vertinant gyvenimo kokybę, ji tampa tik vienu iš veiksnių.

Subjektyvi nuomonė rodo Lietuvos gyventojų pasitenkinimą atskirais gyvenimo kokybės komponentais: savo sveikatą gerai ir apytiksliai gerai vertina 67,7 proc. respondentų, šeimos materialinę gerovę – 54,6 proc., dvasine būkle patenkintų ir pozityviau ją vertinančių – 64,8 proc. Tačiau ypač prastai vertinamas socialinis saugumas: net du trečdaliai respondentų tvirtino, kad, netekus darbo ar laikinai tapus nedarbingu Lietuvoje, jie jaustųsi socialiai nesaugiai. Atkreiptinas dėmesys, kad šį nesaugumo jausmą pažymėjo tiek jauni, tiek vyresnio amžiaus respondentai, taip pat tiek žemesnį, tiek aukštąjį išsilavinimą turintys gyventojai. Pagal Lietuvos gyventojų įsivaizduojamą savo socialinio statuso vertinimą 10 balų skalėje 59,3 proc. respondentų save vis dėlto priskirtų žemesniam nei vidutinis socialiniam sluoksniui (įvertino 1–5 balais). Tiesa, daugiausia respondentų (28,4 proc.) savo socialinę padėtį vertina 5 balais, ką iš dalies galima būtų laikyti savęs priskyrimu viduriniajai klasei.

Statistiniai duomenys ir palyginimai su kitomis ES šalimis byloja itin prastą Lietuvos visuomenės sveikatos būklę. Vertinant pagal statistinius duomenis – bendrą sergamumą ir mirtingumą nuo išeminių širdies ligų, tenkantį 100 tūkst. gyventojų, sveiko gyvenimo trukmę – Lietuva atsiduria paskutinėje vietoje tarp ES šalių. Vertinant materialinę gerovę, ypač ryškus Lietuvos atsilikimas pagal socialinę ir pajamų nelygybę. Surangavus ES šalis pagal diferenciacijos indeksus, čia Lietuva pagal pastarųjų metų duomenis taip pat užima paskutiniąją vietą tarp ES šalių. Gyventojų dvasinę būklę ir vertybines nuostatas atspindi psichinės sveikatos, kultūros rodikliai, kurie smarkiai krito po šalies nepriklausomybės atkūrimo ir vis išlieka žemi. Pesimistines gyventojų nuostatas dėl ateities atskleidžia ir nemažėjantys emigracijos srautai, į savižalą orientuotas elgesys (savižudybės, eismo nelaimės keliuose, alkoholizmas ir pan.).

Sisteminis požiūris į gyvenimo kokybę ir subjektyvūs bei objektyvūs gyvenimo kokybės vertinimai įvairiais aspektais turi būti taikomi ne tik moksle, bet ir praktikoje – vertinant vyriausybės vykdomos ekonominės politikos efektyvumą. Tokiu būdu sistemingai ir nuosekliai atliekami tyrimai padėtų nustatyti kritinius rodiklius ir labiausiai pažeidžiamas valdymo sritis ir atitinkamai reaguoti priimant sprendimus. Tačiau, norint pagerinti ekonominę šalies situaciją, Lietuvoje visų pirma reikia įveikti bendrą valdymo ir vertybinę krizę, atkurti visavertę kultūrą, t. y. ne tik materialines, bet ir dvasines vertybes. Tik taip šaliai pavyks įveikti visuomenę apėmusią depresiją, sumažinti emigracijos srautus, pakelti valstybės tarnautojų etikos lygį, verslo etiką ir kartu padidinti ekonominės politikos efektyvumą bei apsaugoti tą visuomenės dalį, kuri šiuo metu yra pažeidžiamiausia.

Literatūra

1. Anderson, R., Litske, H., Krieger, H. (2004). *Quality of Life in Europe. European Foundation for the Improvement and Living and Working Conditions*.
2. *Calvert-Henderson Quality of Life Indicators*. (2000). Prieiga per internetą: <http://www.calvert-henderson.com/>.
3. Celik, S., Ozerkek, Y. (2009). Panel Cointegration Analysis of Consumer Confidence and Personal Consumption in the European Union. *Journal of Business Economics and Management*, 10 (2), 161–168.
4. Clark, A. E., Fritjters, P., Shields, A. M. (2008). Realative ingome, Happiness and Utility: Explanation for the Easterlin Paradox and other Puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46, 95–144.
5. Easterlin, R. A. (1974). Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. *Nations and Housholds in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramowitz.* New York: Academic Press, Inc.
6. Ferrans, C., Powers, M. (1985). Quality of Life Index: Development and psychometric properties. *Advances in Nursing Science*, 8, 15–24.
7. Gylys, P. (2008). On the Scope of the Science of Economics: A Holistic Approach. *Transformations in Business & Economics*, 7 (3).
8. Gylys, P. (2008). *Ekonomika, antiekonomika ir globalizacija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

9. Inhlehart, R. (1990). *Culturele schift inadvanced industrial society*. Princepton: Princepton University Press.
10. *Eurofound*. Prieiga per internetą: <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef0852_lt.htm>.
11. *Europos Bendrijų Komisija*. (2009). Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui: BVP ir kiti rodikliai pažangai kintančiame pasaulyje vertinti. Briuselis, 20.8.2009 KOM(2009) 433 galutinis.
12. *Europos Komisija*. (2008). Specialusis Eurobarometras Nr. 295.
13. *Eurostat*. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.
14. Lazutka, R. (2005). Ar BVP augimas garantuoja socialinę gerovę? Prieiga per internetą: <http://www.lpsk.lt/?lang=lt&mID=3&id=198>.
15. Lazutka, R. (2007). *Gerovės kapitalizmo raidos problemos Lietuvoje***.** *Lietuvos ekonominės padėties Europoje ir globalioje erdvėje analizė***: straipsnių rinkinys.** Vilnius: Ekonomikos tyrimų centras.
16. Merkys, G., Brazinė, R., Kondrotaitė, G. (2008). Subjektyvi gyvenimo kokybė kaip socialinis indikatorius: viešojo sektoriaus kontekstas. *Viešoji politika ir administravimas*, 23.
17. Navaitis, G. (2012). *Geriausias pasirinkimas: laimingesnės Lietuvos galimybė*. Vilnius: Versus aureus.
18. Okun, M. A., Stock, W. A., Haring, M. J, Witten, R. A. (1984). Health and subjective well-being: a meta-analysis. *International Juornal of Aging and Human Development*, 19, 111–132.
19. *Pasaulio sveikatos organizacija*. Prieiga per internetą: <http://www.who.int>.
20. Rakauskienė, O. G. (2010). Lietuvos gyventojų gyvenimo gerovės raida ir perspektyvos. *Regnum est. 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*: mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
21. Rakauskienė, O. G., Lisauskaitė, V. (2009). Quality of Life of the Population of Lithuania: The Conception, Development and Prospects. *Ekonomika. Mokslo darbai*, 88.
22. Stiglitz, J. E. , Sen, A., Fitoussi, J.-P. (2008). Issues paper. Commission on the measurement of economic performance and social progress. Prieiga per internetą: <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/Issues_paper.pdf>.
23. Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J.-P. (2010). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Paris: Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Prieiga per internetą: <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf>.
24. Vaišvilaitė, E. (2009). Gyvenimo kokybė – skirtingos interpretacijos. Prieiga per internetą: <http://www.kvalitetas.lt/lt/visuomen-ir-aplinka/64>.
25. Veenhoven, R. (1994). The cross-national patern of happiness: test of predictions implied in three theories of happiness. *Social Indications Research*, 34, 33–68.
26. White, A. (2007). A Global Projection of Subjective Well-being: A Challenge to Positive Psychology? *Psychtalk*, 56, 17–20. Prieiga per internetą: <http://www.le.ac.uk/users/aw57/world/sample.html>.

Servetkienė, V.

The Quality of Life in Lithuania: Subjective Assessment of the Situation and Reality

Summary

A number of well-known scientists Jeffrey D. Sachs, Joseph Stiglitz, Amartya Sen, etc. point out a simple truth: notwithstanding the growth of material wealth, scientific progress and technological advancement numbers of people suffering from depression, dissatisfaction, pessimistic thoughts has been growing. According to Professor Jeffrey D. Sachs, "the passionless striving to earn as much income as possible leads towards unseen inequality and anxiety rather than greater happiness and satisfaction."

The paper considers one of the concepts of a holistic approach, namely, the "gross national happiness" concept and methods used to assess the quality of life, public happiness, satisfaction with life: the Gross National Happiness (measured in the Kingdom of Bhutan), the Satisfaction with Life Index (calculated according to the methodology developed by Adrian G. White, analyst of social psychology), studies on the European quality of life carried out in Europe, surveys on a quadrennial basis. The commission, set up on the initiative of Nicolas Sarkozy and made up of such well-known scientists as Joseph Stiglitz, Amartya Sen, Jean-Paul Fitoussi, proposed its own methodology for measuring economic performance and social progress, a generalised indicator of satisfaction with life, Happy Life Years, developed by psychologist Ruut Veenhoven. Attempts to assess the quality of life according to synthetic indices are made each year in various regions around the world: The Quality of Life Index (Ferrans and Powers, 1984), Calvert-Henderson's methodology for assessing the quality of life (2000), the Quality of Life Index for 2010 of The Economist and International Living.

In-depth studies on the factors that determine the quality of life are lacking in Lithuania therefore the paper looks at the main factors that have impact on the Lithuanian population's satisfaction with life: What factors are most importance for our society and what should be taken into account when wealth in the country is generated?

A representative opinion poll of the Lithuanian population was carried out by the author of the paper in

collaboration with the Market and Opinion Research Centre Vilmorus. The paper presents a systemic concept of the quality of life of the Lithuanian society developed on the basis of poll results. Survey results allowed the author to identify the Lithuanian population's satisfaction with various areas of life: health, material wealth, spiritual well-being, living environment, family wealth, security, education, culture, social life, etc., and their importance for the quality of life. The main areas, public health, material wealth and emotional atmosphere, were assessed and analysed at two levels, subjective and by statistical data.

Subjective evaluations showed that the Lithuanian population are satisfied with particular aspects of the quality of life: public health - 67.7% of the respondents assessed it as good or rather good, family wealth - 54.6% as good or rather good, spiritual health - 64.8% good or rather good. But social security was assessed significantly negatively: as much as two thirds of the respondents said that they will feel socially insecure if they lose a job or become incapable of working. It should be noted that the feeling of insecurity was mentioned by both young and elderly respondents, with lower and higher education. Respondents assessed their social standing on a 10-point scale: 59.3% of the respondents, i.e. of more than half, assessed it below average (1-5 points). In fact, 28.4% of the respondents assessed it by 5 points, i.e. attributed themselves to the middle class.

Objective analysis of public health and economic situation was performed by aggregating indices of each area (healthy lifestyle, the level of health care, economic conditions, the standard of living, living conditions, differentiation, etc.), an aggregate index was formed which, although "synthetic", reveals the quality of life better than a single composite index of quality of life. These indices may be used for monitoring socio-economic, state and society development tendencies during the period of the market economy and seeking to identify the place Lithuania is currently taking in the context of EU membership.

Integrated analysis of statistical data showed that the indices of healthy lifestyle and the level of health care, the main indices of public health, of Lithuania are below the EU average; according to statistical data (death rate, life expectancy, etc.) on public health Lithuania takes the last place among the EU countries. Speaking about material wealth according to various indices and recent data, social and income inequality is significantly high in Lithuania and it takes the last place among the EU states. Spiritual health and values were assessed by the culture index (visits to the theatre, concerts, museums or other events, reading books, etc.) which sharply declined after the restoration of Lithuania's independence and is still low. Continuous emigration, incidents of self-destructive behaviour (suicides, road accidents, alcohol abuse, etc.) show pessimistic expectations of the population.

One of the main findings is the index of changes in the quality of life, which shows how effective state economic policy is. Therefore, in order to find an answer to the question how to boost the country's economic and social development and consolidate physical and spiritual attempts of society causes of such tendencies in the quality of life index must be analysed firstly.

Keywords: quality of life, satisfaction with life, physical and spiritual health society, health, material wealth, effective economic policy

Straipsnis recenzuotas.
Straipsnis gautas 2012 m. spalio mėn; straipsnis priimtas 2012 m. laprkičio mėn.
The article has been reviewed.
Received in September 2012; accepted in November 2012.